

կերպով ուսումնասիրեց Աւստրիացի բուսագետ Թէոֆոբ Քոչի, 1836-1863 ժամանակամիջոցին մէջ՝ չորս անգամ կիլիկիան երթեկեկելով՝, և անկէ առաջ ալ ֆրանսացի էլօյ և Գերման Գոթ բուսաբանները:

ՏՅՈՒՍ. ՎԱՐՈՒՄ Ե. ԹՈՐԳՈՍԵԱՆ

ՎԵՐՋ

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ս Ր Ա Կ Ն Ն Ե Ր Պ Ը

Ջրմեռ. աղջիկ ձիւնի, կանչողն է դուրսէն
Հովը: Եւսմերն հոգիս հետ կ'երազեն
Սննեակին մէջ ուր զոյգ բոցեր կը վառին.
Ակութին կրակն ու վերջալոյսն արեւին.
Եւ լո՛ւռ կ'այրին մաքիս թեւերը լոյսէն...

Դեռ ըսպստեմ չըջանակէն բանտուած
Իմ յոյսերուս. չի՞ բաւեր կրակն ուր մեռած՝
Կը վերածնի եղեկինի մը հոգին,
Եթէ չի գայ սէրը որուն տրամազին
Արցունքն ըրաւ սիրտըս այնքան լուսարբած...

Նըւիրական հո՛ւր, կը վառիս աւելի,
Ո՛վ սէր, երբ կեանքը մողմորէն կը մարի.
Ո՛վ թիթեռնիկ, որուն իմ սիրտն է հարսնեակ,
Ո՞ր աստղին, որ արեւին շուրջ քու երբմակ
Թանկդ կ'ըլլան մոխիր առանց հատումի...

Կը բըռնէկին պատուհանները՝ ոսկի
Ջահերու պէս: Կը շնչեմ բոյր մը խունկի.
Լըռութիւնն է որ կը յածի տրամօրէն՝
Մեռելներու հոգիին հետ լուսեղէն...
Անցեալին վարդն յիշատակով կը ծաղկի...

Խորունկ, անհուն, տունին մէջէն կը լսուի
Կաթիլ կաթիլ հեծեծող ձայն մը շուրի.
Ճիւնաշուան որ կը թօշի արցունքով...
Անդարձօրէն մոռցմա՛հ հոգիս անցեալի
Հէ՛քհաթնեհուն կախարդ հոգին լուսաթով...

Դուն չէ՛ր, կրակ, որ մանկութեանս երկնքին
Տըւիր բոցեր, որոնց մէջէն կը ժպտին

Հերոսական դէմքերն հազար քաջերու՝
Ջոր կը տեսնեմ, ափսոս, առանց ճանչնալու.
Մըթընշաղին մէջ այս տրտում սենեակին...

Դուն շերմութիւնն էիր մրափիս մանկունակ,
Երբ կը լըռէր ամէն ձայն, երբ ամէն ճրագ
Ա՛յ կ'առկայծէր, մութին մէջ, ո՞վ հայրենի
Խաղիկ, դուն միշտ կը բացուէիր, ու գաղտնի
Հոգւոյս գիշերն աստեղազարդ էր համակ...

Ո՞վ մարեց քեզ, ո՞վ դիւթանքիդ արեւին
Լըռեցուց քնարը ոսկեղէն... Կը թօշին
Ա տրտմօրէն Յիշատակի պըսակներ...
Ա՛հ, երբ շունչով մը վերստին քեզ վառէ՛ր
Անցեալն որուն սիրտս է սպիտի անիւնին...

Եւ այն ատեն համապարփակ սա ձիւնէն
Պիտի տաքնար սիրտըս մինչև իսկ. նորէն
Հոգիս ինքն իր անդրադարձումն ըզգալով
Հայելիին մէջ Անցեալին՝ տրտմթով
Պիտի ժպտէր, խորհուրդի պէս գաղտնօրէն...

Ի՛նչ դառնութիւն, փշրած ըլլալ անգիտակ՝
Հայելիներն ու սափորներն անապակ.
Գիտովութիւնն աննել վշտին բաժակէն.
Ա չեմ լըսեր երգն, ուր Յոյսերը կ'երգեն
Իրենց խոստումը պատրանքով ժպտունակ...

Մարեցաւ բոցն արեւին. կրակն է միայն
Ակութին մէջ՝ ուր իբրև սիրտն իրկուած՝
Արեւանոս կը բարբախէ վերաւոր.
Ու կ'աղօթէ հոգիս լըռիկ և անդորր՝
Շիջող կայծի մը ծաղկումին անսահման...

Ա՛հ, մըտածել որ սուտակն այս հըրեղէն
Որ կը փայլի մըթընշաղին մատներէն,
Լո՛կ մոխիր է որ պիտ' ըլլայ ցուրտ այնքան,
Ու պահ մը վերջ, երբոր անցնի լուսընկան,
Սննեակին մէջ պիտի յածի տրամօրէն...

Բամբէռնե՛ր կան լըռութեան մէջ՝ ոսկե՛ծայն.
Ո՞վ կը պարէ: Աքերու պէս քընացան
Ամբողջ կայծերը: Մութին քօղն է հիւսկէն
Ուր բանտուած է թիթեռնիկ մը կրակէ՛ն
Թեւի առած, սիրտըս, վշտի ծիածան...

Մոռցայ որ ճրագըս որբացաւ իր լոյսէն,
Եղեգնեայ սիրտ՝ ուր արցունքներ կը հոսեն
Գիշերական ժամերն անհուն արծաթեայ.
Մոռցայ որ ճրագըս խեցի մ'է, ուր կու լայ
Հեռուէն ծովն իր կարօտին երազէն...

Տակաւ մուծին կը տարափի տրտմացող
Հոսանքը լուռ. կ'ալեծեփին ալ հայցող
Ձայներ հոգւոյս ճամբաներէն գուլակուած.
Հասկընայի բառ մը, նքման գրկաբաց
Սիրելիքի մը ժըպիտին լուսաշող...

Ու բանար մէկը սենեակին դուռն հիմա,
Ձայն տար ինծի, սիրտըս ուժգին սրտին վրայ
Սեղմէր անհուն, արտասուագին կարօտով,
Ո՛վ պիտի գայ որ կը սպասեմ դուռին քով.
Յեւրտ մեղեսիկ, լուսինն է որ կը զոդայ...

Ձմեռն, աղշիկ ձիւնի. կանչողն է դուրսէն
Հովը: Ժամերը գաղտնօրէն կը հիւսեն
Իրենց պըսակը վարդերով թախիծի,
Որոնց բոյրէն կը զգամ դառնալը ինծի
Յիշատակի մ'Անցեալին մութ ակօսէն...

Ու խոնարհած անոր վըրայ, զերդ ձմեռ
Օր մը տունին պատուհանէն տըղաներ
Կը նային դուրս՝ ձինսպարփակ դաշտերուն.
Կը տեսնեմ զէմքս որ կը ժպտի սարսուռուն
Արցունքներու մէջ ուր սիրտըս գինով էր...

Գիշեր. լուսնի պարտէզ կապոյտ ու ներմակ,
Հոգիս ծաղիկ մ'էր, քաղցը Վիշաղ միակ
Ձարգարելու համար խորհուրդը կեանքին.
Ալ երազներն անյուսօրէն կը ծաղկին,
Ու կը թօշին շուտով ամօգոյն լուսնին տակ...

Առանձնութիւն սրտի բաժակ որ լեցուն
Է արցունքով արեցումի. զոգզոշուն
Շրթունքներով կը մօտենամ ես անոր.
Ինչպէ՛ս վառել կրակը, վառել՝ ամէն օր,
Որ շըմբոսի, ո՞վ էրազի մերկութիւն...

Դեռ կը շողան կայծեր, մութին մէջ՝ կարմիր.
Հրաճ է, եկուր հոգիս, ալ մի՛ վարստիր.
Այրէ՛ թեւերդ անոնց մեռնող արեւն,
Ու թէթեռնիկ մը ցայգահն, լուսեղէն,
Դէպի աստղերը կարօտով բարձրացիր...

Լուռ է հովին երգը դուրսէն. ու միայն
Տունին մէջէն աղբիւրին լացն, իրիկուան
Աղօթքի պէս, կը թախանձէ մեղօրօքէն...
Հրաշքը սուտ էր. ակուսի՛ն ցուրտ մոխիրէն
Կը պատանքուի տրտմայածիկ լուսերկան...

ԱՐՄԵՆ ԵՐԵԱՅ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

Louis Mariès, Le DE DEO d'Eznik de Kolb,
connu sous le nom de «Contre les sectes»,
Paris (1924 էջ 213):

Քոլորովին նոր հայագէտ մ'է՛ Mariès, որ իր այս
առաջին բաւական ընդարձակ գործով կը մտնէ
հայագիտութեան ասպարէզը: Նա կ'ուսումնասի,
ըէ մանրամասն ամէն խնդիր՝ որ կը վերաբերի
Եզնիկի փոքրիկ, բայց նշանաւոր գործին: Առա-
ջին տեղը կը բռնէ Եզնիկի աղբիւրներու խնդիրը:
Mariès ասոնց թիւը կը հասցնէ 15, որոնց վրայ
ապագային թերեւ անւանան ուրիշները: Իր
ուսումնասիրութեան այս մասը կ'եզրակացնէ
հետեւեալ բառերով. «Եթէ նոյն իսկ կարելի
լինի ապացուցանել թէ Եզնիկի գրութեան մէջ
չկայ մի հատիկ զար՝ որ իրեն վերաբերի, այնու
ամենայնիւ Եզնիկը յաւիտեան անոր ճարտա-
բապետն է: Այս փոքրիկ շինութեան գծերուն
պարզութիւնը եւ համարձակութիւնը կը դնեն
զինքը նոյն դարու ոչ միայն հայ, այլ եւ յոյն
շատագովական գրականութեան ամենակարեւոր
կառուցածքներու շարքը» (էջ 93):

Գրքին երկրորդ մասին մէջ Mariès կը քննէ
այն ձեռագրական սխալները, թերթերու տեղա-
փոխութիւնները եւ պակասները՝ որոնք նկա-
տուած են զանազան քննիչներու կողմէ: Այստեղ
զխաւորապէս կը յիշէ եւ մանրամասն կը քննէ
իմ առաջարկութիւններս. ինքը կ'ընդունի իմ 33
սրբագրութիւններս. բայց իմ այն նկատողու-
թիւնս թէ Եզնիկ գրած էր նաեւ ամբողջ գիրք
մը Պղատոսի մասին, որ յետոյ կորսուած է,
սխալ կը համարէ: Սխալին բուն պատճառը կը
համարէ այն՝ որ ես առած եմ Վենետիկ տպագրու-
թեան 241րդ էջը, մինչդեռ եթէ բուն ձեռագ-
րին առած լինէի, այս եզրակացութեան չպիտի
հասնէի: Բայց ձեռագիրը այս երեսիւն մէջ Վե-
նետիկ տպագրուեմ տարբերութիւն չունի: Դրժ-
բախտ կէտ մը չարաչար մոլորեցուցեր է Ma-
riès-ը: Եւ մի ինչ զոր առաւել անճառ համարի
Պղատոսն. — վերջին բառին համար իմ ձեռա-
գրական համեմատութեան մէջ գրած եմ «դ տո-
ղամբնում»։ հայերէնին ոչ շատ վարժ հայա-
գէտը դատ տաւոր կարդացեր է դա եւ կարծեր է
թէ ձեռագրին մէջ գրուած է զՊղատոսն. ապա
«առաւել զՊղատոսն» հասկցեր է «առաւել քան
զՊղատոսն» եւ ենթադրեր է թէ այդ «առաւել